

תרצה יהודה – מפקחת הוראת עברית

הרב יעקב אלבירט – מפקח כולל

שנת ה'תשפ"א לך לך

"וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר וַיְבִינּוּ בַמִּקְרָא" מדרייקים ומדקדקים בפרשת-השבוע

הגיה נכונה

וַיֵּט אֶהְלֵה (יב, ח)

אֲשֶׁר־הָיָה שֵׁם אֶהְלֵה (יג, ג)

יש מתג ליד הקמץ לכן יש להגות קמץ גדול (A).

שורשים ופעלים

לך לך – שורש הל"כ

לשורש זה יש צורות שונות של נטייה:

נטייה על דרך השלמים:

אות השורש ה"א קיימת ונשמעת: הַלּוֹךְ, הַתְּהַלֵּךְ.

נטייה על דרך נפיו (בנו, יבנו):

אות השורש לא קיימת: לֵךְ, יֵלְכוּ, וַיֵּלְכוּ, לָלֶכֶת, וַיֵּלְכוּ, אֵלְךָ.

אות השורש משתנה לו"ו ואיננה נשמעת: אֹלְיָךְ, אֹלְיָכֶם.

וַיֵּט אֶהְלֵה – שורש נט"י

שורש נט"ה שייך לשתי גזרות חפ"נ ונל"י. הצורה וַיֵּט היא עתיד מקוצר.

בצורה הרגילה "יָטָה" יש דגש בעה"פ עקב הידמות אות השורש ני, אך בצורה המקוצרת לא יבוא דגש בסוף המילה.

השורשים יֵשׁ"ב, שִׁב"י/ה, שׁו/י"ב, נֵשׁ"ב

יש בפרשה מילים שאותיות השורש שלהן דומות, אך מדובר בפעלים שונים. והוא יֵשׁב בְּסֵדֶם (יד, יב) – שורש יש"ב.

וַיִּשְׁמַע אַבְרָם בְּי נִשְׁבָּה אָחִיו (יד, יד) – שורש שבי"ה.

וַיֵּשֶׁב אֶת כָּל הָרְכָשׁ – שורש שוי"ב.

וְגַם אֶת לֹט אָחִיו וּרְכָשׁוֹ הֵשִׁיב (יד, טז) – שורש שוי"ב.

אָחִירֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת בְּדָרְלָעֶמֶר (יד, יז) – שורש שוי"ב.

וַיֵּשֶׁב אֹתָם אַבְרָם (טו, יא) – שורש נש"ב.

וּנְמַלְתֶּם – יְמוּל

האם יש כאן שורש אחד או שני שורשים שונים?

וּנְמַלְתֶּם אֶת בְּשַׁר עֶרְלֹתְכֶם (יז, יא)

המפרשים רש"י, א"ע, ורד"ק (בספר השרשים) סוברים שהשורש הוא **נמ"ל**.

להלן דבריהם:

רש"י: וּנְמַלְתֶּם – כְּמוֹ וּמְלָתֶם, וְהַנּוּ"ן צוֹ יִתְּרָה לְיִסּוּד הַנוּפֵל צוֹ לְפָרְקִים, כְּגוֹן נ' שָׁל נוֹשָׂא ונ' שָׁל נוֹשָׂא, וּנְמַלְתֶּם, כְּמוֹ וּנְשָׂאתֶם.

כלומר, זוהי נטייה אופיינית לגזרת חפ"נ שפעמים נו"ן השורש נמצאת ונשמעת.

אבן עזרא: וּנְמַלְתֶּם – כְּמוֹ "וּשְׁמַרְתֶּם" (שמות יב, יז), וְהַנּוּ"ן – שְׂרֵשׁ; וְכֵן "יִדּוֹן רוּחִי" (בראשית ו, ג) – עַם "נִדְנָה" (דניאל ז, טו).

כלומר, השורש נמ"ל והנטייה על דרך השלמים, כאמור לעיל.

שורש מו"ל

ר' דוד צבי הופמן: "ונמלתם" – אין זה בנין קל משורש נמל, כפי שסובר הראב"ע, אלא זוהי צורת נפעל משורש מו"ל, במקום וּנְמַלְתֶּם, ואפשר להבינה במשמעות ההתפעל – ומלתם עצמכם"

המול ימול יליד ביתך ומקנת כסףך ... (יז, יג)

ואברהם בן תשעים ותשע שנה **בהמלו** בשר ערלתו. (יז, כד)

לדעת רש"י וא"ע השורש הוא נמ"ל בניין נפעל (נפעול). תשלום הדגש הוא עקב הידמות אות השורש בנטייה. להלן דבריהם:

רש"י: **אכל ימול לשון יפעל, כמו יעשה, יאכל.**

אבו עזרא: ימול לכם – מבנין נפעל, וכן: המול ימול.

רד"ק השורש הוא מו"ל: מבנין נפעל שורשו מול, ופירושו יהיה נמול על ידי אביו.

מגן – מגן

וברוך אל עליון אשר-**מגן** צריך בידך ... (יד, כ)

– פועל בבנין פִעַל – דגש חזק תבניתי בעי הפועל, שורש מג"נ.

תרגום אונקלוס: וברוך אל עלאה המסר סנאך בידך.

רש"י: אסר מגן – אסר הסגיר, כמו "אמגנך יסראל" (הושע יא, ח).

ראב"ע: מגן – כמו 'נתן', וכן "עטרת תפארת תמגנך" (משלי ד, ט); והמ"ם שורש. תתן

לראשך לנית חן עטרת תפארת תמגנך (משלי ד, ט).

רד"ק ב"ספר השרשים" ערך שורש מג"נ:

אשר-מגן צריך בידך – עניינו נתן ומסר, וכן אמר התרגום: המסר סנאך בידך. וכן

"עטרת תפארת תמגנך" (משלי ד, ט), כלומר תתן ותמסור לך עטרת תפארת. "אמגנך

ישראל" (הושע יא, ח), אתנך ואמסרך ביד האויב.

... אל-תירא אברם אנכי **מגן** לך שכרך הרבה מאד. (טו, א)

– שם, שורש גנ"נ.

כתב רו"ה בספרו "תורת האלוהים" – "שורשו גנ"נ מגזרת "גנן והציל"

(ישעיהו לא, ה). ולשון הגנה הוא לשון כיסוי והסתר... והכלי העשוי להגין נקרא 'מגן'

בתוספת מ"ם בראש, לתיקון השם, והוא שווה בסמוך ובכינוי.

כינוי שייכות חבר ו כינוי מושא חבר

כינוי שייכות חבר

מֵאֲרָצָה - מהארץ שלך ; וּמִמּוֹלֶדְתְּךָ - מהמולדת שלך ; וּמִבֵּית אָבִיךָ - ומבית אבא שלך.

כינוי מושא חבר

אֲרָאךָ - אראה לך ; וְאֶעֱשֶׂךָ - אעשה אותך ; וְאֶבְרַכְךָ - אברך אותך.

למד לשונך

הנראה אליו (יב, ז)

בלשון הווה יבוא סגול תחת האי ואילו בלשון עבר יבוא קמץ תחת האי - נראה.

מלעיל ומלרע

אמרי-נא אֶתִּי אַתָּה (יב, יג)

המילה אֶתִּי נקראת מלעיל כי הטעם נמצא מתחת לאות ח'.

ו' החיבור

וְיִהְיֶה-לְּךָ צֶאֱזֶן-וּבִקְרָה וְחֲמִלִים וְעֹבְדִים וְשֹׁפְחֹת וְאַתְנֹת וְגַמְלִים (יב, טז)

הניקוד וההגייה של ו' החיבור נקבעים על פי תחילת המילה שאחריה:

לפני אותיות ב' ו' מ' פ' - תנוקד בשורוק, לפני חטף - תנוקד בתנועת החטף, לפני אות שוואית תנוקד בשורוק.

אותיות השימוש בכ"ל

וְיִהְיֶה רָעַב בְּאֶרֶץ וְיָרַד אֲבָרָם מִצְרִימָה לְגֹר שָׁם ... (יב, יז)

רש"י פירש: רַעַב צָחָרַץ – צָאוּתָהּ הָאָרֶץ לְבַדָּהּ, לְנַסּוֹתָהּ אִם יִהְיֶה רַחֵם דְּצָרָיו עָל הַקְּלוּשׁ צָרוּךְ הוּא שְׁחָמַר לוֹ לְלַכֵּת אֶל אֶרֶץ פְּנֵעוֹ וְעַכְשָׁו מַשִּׁיאוֹ לְאֶחָת מְמַנְהָ.

רש"י למד שהרעב היה "צָאוּתָהּ הָאָרֶץ לְבַדָּהּ" מדקדוק נכון בפסוק. התורה אינה כותבת – 'בְּאֶרֶץ', שאז המשמעות היא באחת מכל הארצות, אלא נכתב "בְּאֶרֶץ", כלומר בארץ הידועה, אותה ארץ עליה כבר דיברנו – ארץ מגורי אברם. אך אם כן, אנו מציינים זאת בדרך כלל בעזרת ה"א הידיעה, והיכן היא? כשהמילה מיודעת, אותיות השימוש בכ"ל מקבלות את ניקוד ה' הידיעה.

לפני המילה אֶרֶץ, ה"א הידיעה תנוקד בקמץ, כי האות א' היא אות גרונית. אולם עקב ההתלכדות, ב' השימוש מקבלת את ניקוד ה"א הידיעה ולכן היא מנוקדת בקמץ: "בְּאֶרֶץ". לפיכך מפרש רש"י: "צָאוּתָהּ הָאָרֶץ לְבַדָּהּ".

ה"א המגמה

... וְהַנְּשֹׂאִים הָרָה נָסוּ (בראשית יד, י)

ה' המגמה היא תנועת A הנוספת בסוף מילה המציינת מקום, ונותנת לה משמעות של מגמה, פנייה בכיוון אל המקום.

כאשר ה' המגמה נוספת למילה, הניקוד של האות האחרונה במילה משתנה לקמץ ואחריה נוספת ה'.

רש"י כותב: הָרָה נָסוּ - לְהֵרֵ נָסוּ. "הָרָה" פָּמוּ "לְהֵרֵ", האות ה"א שְׁצָסוּף הַפִּיבָה עוֹמֶדֶת צְמָקוּס לְמַ"ד שְׁצָרָאֲפָה - כלומר "ה"א המגמה".

רש"י עומד גם על שינוי דקדוקי בין "הָרָה" שמשמעו לְהֵרֵ סתמי, לבין המילה "הָרָה", לשם מכוונים המלאכים את לוט, שאז המשמעות היא לְהֵרֵ ידוע.

זה לשונו של רש"י:

וַיֵּשׁ חֲלוּק צֵין "הָרָה" לְ"הָרָה": עָה"א שְׁצָסוּף הַפִּיבָה עוֹמֶדֶת צְמָקוּס לְמַ"ד שְׁצָרָאֲפָה, אֶבֶל יֵינָה עוֹמֶדֶת צְמָקוּס לְמַ"ד וּנְקוּדָה פִּתְחַ פְּחִיָּה. וְהָרֵי "הָרָה" פָּמוּ "לְהֵרֵ" אוּ פָּמוּ "אֶל הֵרֵ", וְיֵינֵי מְפָרֵשׁ לְחֵיזָה הֵרֵ, אֶלְחָ שְׁפַל אֶחָד נָס צְחָשָׁר מְלָח הֵרֵ פְחֵלָה. וּבְשָׁהוּא נוֹתָן ה"א צְרָאֲפָה לְכַתּוּב "הָרָה" אוּ "הַמְדָּצָה", פְּתָרוּנוּ פָּמוּ "אֶל הָהֵרֵ" אוּ פָּמוּ "לְהָהֵרֵ", וּמִשְׁמַע לְאוֹתוֹ הֵרֵ הַיְדוּעַ וּמְפּוֹרָשׁ צְפָרָפָה.

נסביר את רש"י:

בפרשת השבוע הבא, וירא, נכתב בפרק יט פסוק יז שהמלאכים מפצירים בלוט: **"הֲהָרָה הַמַּלְט, פֶּן-תִּטְּפֶה"**. המילה "הר" מוקפת משני צידיה באות ה"א. רש"י מלמדנו להבחין שהה"א בסוף המילה היא ה"א המגמה, ואילו הה"א שבתחילת המילה היא ה"א הידיעה, ולכן פירוש המילה **"הֲהָרָה"**: **"אֶל הָהָר"**, ומשמע לְאוֹתוֹ הָר הַיְדוּעַ וּמְפוֹרָשׁ בַּפְּרָשָׁה. המלאכים מפצירים בלוט לנוס להר מסויים ולא לכל הר שימצא לנכון לו.

מילה בפרשה

עֲנִיךָ – שורש ענ"י – עינוי או עניה

... וְקִרְאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי שָׁמַע ה' אֶל עֲנִיךָ. (טז, יא)

בפשטות, **"עֲנִיךָ"** הכוונה לנכתב בפסוק ו – **"וְתַעֲנֶה שְׂרִי"** וכפי שמפרש שם רש"י: **"היתה מסעזלת זה בקושי"**.

ואכן בתורה אנו מוצאים הרבה פעמים את המילה **"עֲנִי"** במשמעות **שעבוד** וכדומה.

אך אם נתבונן בכל אותם פסוקים נמצא שתמיד הפועל המתייחס לעֲנִי הוא 'ראה' ולא 'שמע', בשונה מכאן שנכתב **"שָׁמַע ה' אֶל עֲנִיךָ"**, ולכן גם נקרא **"יִשְׁמָעֵאל"** על שם השמיעה.

גם הפועל המתאים יותר מבחינת המציאות הוא ראה ולא שמיעה, כי את השעבוד רואים, ואם כן היה להעדיף פועל זה.

רד"ק מתייחס לזה בפירושו הראשון וכותב: **אל אשר צעקת מתוך ענייך; והוצרכנו לפירוש הזה, לפי שאמר שמע, ולא אמר ראה.**

קצת דחוק, מדוע אנו מתייחסים ל"אל אשר צעקת מתוך ענייך", ולא ליותר מכך – לעינוי עצמו.

מטעים זאת **רש"י הירש**: באף מקום אחר איננו מוצאים **"עֲנִי"** כמושא של **"שמע"**; אלא רק כמושא של **"ראה"**. ייסוריו של אדם יכולים אכן להראות. אך שרה לא נהגה בהגר באכזריות; רק דבריה של שרה הזכירו להגר את תלותה, והיא אכן חשה בתלות זו. ייסורי הגר היו רוחניים, ורק **"שומע"** יכל לשמוע אותם.

לפי דבריו, רוצה התורה להדגיש שלא עונתה הגר בייסורי גוף אלא ירקי בייסורי נפש, ובאה התורה ללמדנו כי גם לייסורים רוחניים יש אוזן כרויה במרומים, וגם אותם שומע "מאזין שוועה". וכל משמעות השם "ישמעאל" היא ללמדנו זאת.

אך מצינו פירוש אחר בתכלית למשמעות המילה "עני" בפסוק זה –

בתרגום אונקלוס: ... ותקרן שמייה ישמעאל ארי קביל יי צלותיך.
כלומר: **עני – תפילה.**

ומפורשים הדברים יותר בפירושו השני של רד"ק:

ויתכן לפרשו כתרגומו "צלותיך" (תרגום אונקלוס), ויהיה פירוש 'ענייך' – צעקתך, כמו "ויען איוב" הראשון (איוב ג, ב); "וענה איים באלמנותיו" (ישעיהו יג, כב); "וענית ואמרת" (דברים כו, ה), והדומים להם.

גם ב"הכתב והקבלה" כתב: שמע וגו' אל עניך – תרגום אונקלוס: "קביל צלותך". כי לשון 'עניה' הוא גם כן לשון צעקת תפילה, כבתהלים כב, כה – "ולא שקץ ענות עני", דמתורגם צלותהון דעניי. המכוון בפסוק שה' שמע את תפילתה של הגר, ובשל שמיעת תפילתה נקרא 'ישמעאל'.

להארות, הערות

והצטרפות לרשימת התפוצה:

byad-halashon@gmail.com

ניבים וביטויים

מחוט ועד שרוך נעל – כל הרכוש ללא יוצא מהכלל.

"אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ... " (יד, כג)

ידו בכל ויד כל בו – מעורב בכל, בעימות עם כולם, פוגע בכל מה שנקרה בדרכו, מסתכסך וגורם נזק לכל מי שנתקל בו בכל מקום ובכל זמן.

"והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בו ועל פני כל אחיו ישפן" (טז, יב)

הגיעו לעמק השווה – הגיעו להסכמה, התפשרו

"ויצא מלך סדם לקראתו אחרי שובו מהפזת את פדרלעמר ואת המלכים אשר אתו אל עמק שוה הוא עמק המלך" (יז, יז)

עריכה לשונית: כוכבה גרסון

עיון בעלונים קודמים:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/ChinuchMukar/PikuahPedagogi/HebChar/parashat_week.htm